

Anna van Saksen

1544-1577

Hertogin van Saksen

Prinses van Oranje-Nassau

Gemalin van Willem van Oranje

“Een treurig liefdesrelaas op het politieke toneel”

door
Ineke Jansen-Jonker

Schrijver: Ineke Jansen-Jonker
Coverontwerp: idem
ISBN:9789462543799
© Ineke Jansen-Jonker, 2015

***Wer die Vergangenheit
nicht kennt
der kann den wahren Sinn
der Gegenwart
und das Ziel der Zukunft
nicht verstehen.***

Opgedragen aan: Koos, Inger, Iris, Arnoud.

Mijn hartelijke dank gaat uit naar mijn vrienden, Frank Eikenhout, Wim Slingerland, en Anja Schrage, die onvermoeibaar de tekst met mij meegelezen hebben. Mathieu Fannee heeft zich bijzonder ingezet bij de totstandkoming van dit boek.

Spreuk	blz. 7
Hoofdstukken	blz. 8
Voorwoord	blz. 10
Hoofdstuk I De jeugdijaren	blz. 12
Hoofdstuk II De huwelijkskandidaten	blz. 18
Hoofdstuk III Anna ontmoet Willem	blz. 28
Hoofdstuk IV De huwelijksvoltrekking in Leipzig	blz. 31
Hoofdstuk V Anna en Willem leven op het slot in Breda	blz. 36
Hoofdstuk VI Het gezin vertrekt uit de Nederlanden A. Wat eraan vooraf ging B. Het vertrek uit Breda C. De geboorte van Maurits	blz. 43
Hoofdstuk VII Anna vertrekt naar Keulen	blz. 51
Hoofdstuk VIII De ontmoeting met Jan Rubens en de gevolgen	blz. 56
Hoofdstuk IX Gevangen op Beilstein	blz. 68
Hoofdstuk X Terug naar Dresden	blz. 81
Hoofdstuk XI De begrafenis in Meissen	blz. 84
Hoofdstuk XII De onbekende ziekte van Anna	blz. 88
Slotwoord	blz. 94

Bijlage I Maurits van Saksen	blz. 97
Bijlage II De Wettiners	blz. 111
Bijlage III Landgraaf Philipp van Hessen	blz. 121
Literatuurlijst	blz. 128

Anna van Saksen.
Krijttekening van Jacques Le Bourg.
Musée des Beaux-Arts, Arras.

Voorwoord

Over het leven van Willem van Oranje, ook wel Willem de Zwijger genoemd, werden hele rijen boeken geschreven. Hij trad vier keer in het huwelijk en de namen van zijn vier vrouwen zijn ons bekend. Over het leven van zijn tweede vrouw, Anna van Saksen, is naar mijn weten nog nooit een biografie verschenen, ofschoon haar leven de moeite waard is om beschreven te worden. In de meest onzekere en turbulente tijd in het leven van Willem van Oranje, was zij zijn vrouw. Geen vernedering is deze rijke hertogin van Saksen bespaard gebleven. Aan de hand van archieven en literatuur, vooral geraadpleegd in Duitsland, tracht ik in dit boek het leven van deze bijzondere vrouw nader te belichten.

De grote vraag is: Was zij, zoals in vele boeken over het leven van Willem van Oranje vermeld wordt krankzinnig of spelen heel andere motieven een rol om haar jarenlang te laten bewaken en om haar daarna op te laten sluiten? Aan haast alle Europese hoven had men bastaardkinderen. Dat was niet ongebruikelijk. Ook de Oranjes hadden bastaardkinderen, maar toen Anna een kind kreeg, was dit een grote schande. Haar relatie met Jan Rubens, de vader van de grote barokschilder en diplomaat Peter Paul Rubens, resulteerde waarschijnlijk in een kind. Dit werd haar zeer kwalijk genomen en leidde tot een definitieve breuk met Willem van Oranje. Hij liet zich van haar scheiden. Misschien kwam het hem goed uit dat hij haar van "overspel" kon beschuldigen? Uit Saksen kon hij toch geen geld meer lospeuteren. De vraag blijft overigens of dit kind werkelijk van Jan Rubens was. Gezien de latere zorg die de Oranjes voor het kind hadden, lijkt het er sterk op dat Willem van Oranje feitelijk geweten heeft dat het wel degelijk van hem was.

Anna heeft in het begin zeker van Willem van Oranje gehouden. Van de kant van Willem van Oranje was er van liefde geen sprake. Hij was heel andere vrouwen gewend dan dit vijftienjarige, onervaren meisje, dat bepaald geen schoonheid was. Natuurlijk was het wel zo dat de meeste vorstenhuwelijken in die tijd uit louter berekening, machts- en vermogensvermeerdering werden gesloten en zelden uit liefde. Anna had het graag anders gewild.

Alles en iedereen heeft Willem van Oranje belogen en bedrogen om Anna te kunnen huwen, vooral om haar geld. Zij was de rijkste hertogin in het Duitse rijk. Tegen Anna's voogd en oom, de keurvorst van Saksen, beweerde hij bij hoog en bij laag dat hij Luthers zou worden. Tegen Filips II, koning van Spanje en heer der Nederlanden, beweerde hij dat hij katholiek zou blijven. Velen heeft hij in deze leugens betrokken. Anna wist ook niet meer waar zij aan toe was.

Uit al deze perikelen blijkt in ieder geval een groot stuk opportunisme aan de kant van de Vader des vaderlands. Het lijkt er sterk op dat hij Anna om haar geld getrouwd heeft, want voor de grootse hofhouding, zijn vrienden, ontvangsten en militaire activiteiten, had hij veel en voortdurend geld nodig. Zijn politieke en

militaire intriges namen hem zozeer in beslag dat hij geen tijd had om aan Anna aandacht te besteden. Willem was altijd onderweg. Zelfs bij ernstige ziektes, geboortes of groot verdriet kreeg Anna geen enkele steun van haar man.

Door het verkrijgen van andere inzichten en het opnieuw ordenen van feiten zijn nieuwe conclusies te trekken, zowel over Anna van Saksen als over Willem van Oranje. Het euforische beeld van Willem van Oranje verdient enige bijstelling in negatieve zin, terwijl ook het tot nu toe geschrevene over Anna van Saksen op zijn minst in een ander, positiever daglicht kan worden gesteld. Streefde zij er in feite toen al niet naar dat een vrouw ook eigen rechten en een eigen mening mocht hebben? Met alle politieke en godsdienstige ontwikkelingen en de verhoudingen tussen Willem van Oranje en Anna van Saksen tegen de achtergrond van de Tachtigjarige Oorlog kan zonder enige aarzeling worden gesteld, dat het leven van Anna van Saksen het verdient er na gedegen onderzoek, nader over te schrijven. Gedurende mijn speurtocht naar haar leven ben ik op bijna alle plaatsen geweest waar zij zich heeft opgehouden.

Ik hoop dat een ieder bij het lezen van dit boek net zo mag genieten als ik bij het schrijven heb gedaan of net zo geïnteresseerd zal zijn als ik bij het onderzoek ben geweest.

A handwritten signature in black ink on a white background. The signature is written in a cursive, flowing style and reads 'Anna'. The first letter 'A' is large and loops around, followed by 'n', 'n', 'a'.

Hoofdstuk I.

De jeugdijaren van Anna

Dresden, 23 december 1544.

Bij zonsopgang, tussen acht en negen uur, komt Anna op de wereld. Zij is het eerste kind van keurvorst Maurits van Saksen (1521-1553) en gravin Agnes van Hessen (1527-1555). Bijna een jaar later, op 28 november 1545, wordt er een broertje geboren: Albrecht, genoemd naar zijn overgrootvader. Zoals veel kinderen in deze tijd, is de baby geen lang leven gegund. Albrecht overlijdt al op 12 april 1546, viereuhalfve maand oud.

Anna van Saksen, (1544-1577).
Ets van Jacob Houbraken.
Publié par Soetens et Fils a La Haije.

Het echtpaar krijgt verder geen kinderen meer en zo blijft Anna enig kind.

Het huwelijk van Anna's ouders was niet gearrangeerd, wat voor die tijd heel bijzonder was. Maurits werd op 12-jarige leeftijd verliefd op Agnes, die hij ontmoette tijdens een bezoek aan haar vader. Zij trouwden op 11 januari 1541 in de Elisabethkerk in Marburg, toen zij 14 en hij 20 jaar oud was.

De huwelijksceremonie van het jonge paar was heel eenvoudig, zonder dat er dagenlang feestgevierd werd. Door zijn huwelijk werd Maurits in naam zelfstandig. Het duurde veel langer voor hij als hertog, zelfstandig en vrij,

beslissingen kon nemen.¹

Op 18 augustus 1541 nam hij Agnes mee naar Dresden, waar hij op diezelfde datum in het hertogdom Saksen met regeren begon. In eerste instantie wilde Katharina, zijn moeder, niet van het hof vertrekken en de kamers, die nu voor Agnes waren, verlaten. Enkele weken later vertrok Katharina dan toch naar slot Wolkenstein, waar zij als weduwe kon gaan wonen. Zij leefde nog twintig jaar en stierf op 6 juni 1561 in Torgau.

Maurits verbleef het grootste deel van zijn huwelijk op één of ander slagveld. Zijn vrouw Agnes maakte zich dan zorgen om haar man. Uit de brieven van Maurits en Agnes spreekt een diepe vriendschap en een wederzijds vertrouwen. Agnes

¹ Vanaf 1541 was hij een pion in het politieke spel tussen zijn moeder Katharina, zijn neef Johann Friedrich, de Saksische raden, Elisabeth von Rochlitz, de landgraaf van Hessen en keizer Karel V.

bemoeide zich niet actief met de politiek van haar man, maar luisterde altijd zeer aandachtig naar zijn plannen en politieke ideeën.

Agnes hield zielsveel veel van haar dochtertje Anna dat uit dit huwelijk werd geboren en besteedde veel aandacht aan het meisje. Maurits vroeg haar in zijn brief van 1 mei 1548 uit Augsburg om iets over zijn dochter te schrijven, “was es vor einen vorstant haben solt”.² Hieruit blijkt dat Agnes haar man over hun dochter schreef als hij met het leger onderweg was. De brieven van Maurits zijn bewaard gebleven; jammer genoeg zijn de meeste brieven die Agnes aan haar man schreef als hij op veldtocht was, verloren gegaan.

Maurits van Saksen, (1521-1553) en Agnes van Hessen,
(1527-1555) vader en moeder van Anna.
Schilderij van Lucas Granach de Jongere.
Staatliche Kunstsammlung, Dresden.

De eerste jaren van haar jeugd woonde Anna met haar moeder Agnes aan het hof in Dresden. Toen de moeder van Agnes, landgravin Christine³ van Hessen, in 1549 overleed, nam de 22-jarige Agnes haar jongere broertje Georg en zusje Elisabeth bij zich aan het hof. Het was een harmonische familie waar iedereen zich gelukkig en geborgen voelde.

Over Anna's jeugd is niet veel bekend. Wij weten dat zij geen knap meisje was.⁴ Zij had grote ronde ogen, een spitse kin en één schouder moet een beetje scheef geweest zijn. Over haar opvoeding en onderwijsprogramma is niets bekend. Het ligt voor de hand dat Anna aan het hof door haar moeder met de hulp van kindermeisjes en gouvernantes werd opgevoed.

² Kruse, H. „Wilhelm von Oranien und Anna von Sachsen. Eine fürstliche Ehe tragödie des 16. Jahrhunderts“ in: Nassauische Annalen 54 (1934), 10-12. Vorstant betekent verstand. (intelligentie)

³ Hertog Georg, der Bärtige (1471-1539) had drie kinderen. Twee zoons en dochter Christina, die met Philipp van Hessen trouwde en de moeder van Agnes was.

⁴ Kruse, H. 1934.

De inventaris van haar nalatenschap doet vermoeden dat zij veel klassieke schrijvers heeft gelezen, zoals Tacitus, Plinius en Josephus,⁵ dus moet er aan haar opvoeding de nodige aandacht zijn besteed.

Op 9 juli 1553 sloeg het noodlot toe. Tijdens de Slag bij Sievershausen⁶ werd haar vader Maurits⁷ dodelijk verwond door een kogel die hem in de rug trof. Waarschijnlijk werd hij ook nog vergiftigd. Twee dagen later, op 11 juli 1553, stierf hij.

In zijn testament verzocht hij zijn broer August om voor Anna te zorgen en hij wees zijn broer erop dat het keurvorstendom Saksen onder zijn leiding tot grote bloei was gekomen. Zijn enige dochter had daarom recht op een grotere huwelijksgift dan gewoon was. De gift moest zeker 10.000 Taler⁸ hoger zijn dan gebruikelijk. Ook verzocht hij zijn broer om Anna de normale huwelijksuitzet mee te geven als zij zou trouwen.

Op het moment dat haar vader Maurits op het slagveld sneuvelde, veranderde de positie van Anna. Zij was het enige kind en erfgename van Maurits, de invloedrijke en machtige protestantse keurvorst van Saksen. In deze positie kon zij rekenen op een huwelijk met een rijke prins of koningszoon.

Als kind merkte zij daar niets van. Zij bleef bij haar moeder aan het hof in Dresden, samen met haar oom Georg en tante Elisabeth, de broer en de zus van haar moeder. Haar oom August (1526-1586), de broer van haar vader, werd nu keurvorst van Saksen. Hij was getrouwd met de streng lutherse prinses Anna van Denemarken (1532-1585). Dit echtpaar kreeg vijftien kinderen van wie er maar vier volwassen werden.

Op 26 mei 1555 hertrouwde Anna's moeder met hertog Johann Friedrich II, der Mittlere, van Saksen-Weimar.⁹ Hij moet een aardige man zijn geweest, want hij vond het goed dat zijn vrouw zowel haar dochter Anna als haar broer Georg en zus Elisabeth meenam naar zijn hof in Weimar. In die tijd was het gebruikelijk dat de kinderen bij de familie van de vader bleven en daar verder werden opgevoed.

⁵ Wartenberg, G. Eine Ehe im Dienste kursächsischer Außenpolitik.

⁶ Slag bij Sievershausen. Zie bijlage I. Keurvorst Maurits van Saksen.

⁷ Zie bijlage I.

⁸ Taler. De gebruikelijke naam voor de omstreeks 1500 geslagen zilveren munt in de Duitse landen. In het Nederlands daalder genoemd. Omstreeks 1560 had de daalder een waarde van 30 stuivers (of 112 gulden). Onder de regering van Karel V werd naast de gouden gulden (waarde 20 stuivers) in 1542 een zilveren munt met dezelfde waarde ingevoerd.

⁹ Hertog Johann Friedrich II, der Mittlere, van Saksen-Weimar (1529-1595) was de oudste zoon van keurvorst Johann Friedrich I, der Grossmütige (1503-1554). Tot 1547 was Johann Friedrich I, keurvorst van Saksen. Maurits van Saksen, de vader van Anna, had hem deze titel ontnomen. Zie bijlage I. Zijn tweede huwelijk was met prinses Elisabeth van Pfalz-Simmern. (1540-1594) Hij werd begraven in de Sint-Mauritskerk in Coburg.

Bij keurvorst August zal dit huwelijk tussen Agnes en Johann Friedrich II, die tot een afgescheiden tak behoorde, nauwelijks welkom zijn geweest, ook al was er het verdrag van Naumburg van 1554 dat een einde aan de vijandigheden moest maken, tussen de twee Saksische takken uit het Huis Wettin.¹⁰

Het huwelijk duurde niet lang: Agnes stierf een half jaar later, pas 28 jaar oud. Zij was zwanger. Haar man beweerde dat men haar vergiftigd had. Bewijzen konden niet geleverd worden, dus bleven het geruchten. Andere bronnen verhalen dat zij in die tijd al een zwakke gezondheid had.

Johann Friedrich II moest nu de erfenis van zijn overleden vrouw, groot 30.000 Taler, aan Anna uitbetalen, zoals in de huwelijkse voorwaarden bepaald was.

Na de dood van haar moeder voelde Anna zich doodongelukkig en alleen. Bij haar moeder en stiefvader Johann Friedrich II had zij zich geborgen gevoeld. Haar stiefvader kwam met Anna's voogden overeen dat zij terug moest naar Dresden. Op 6 december 1555 reisde het bijna elfjarige meisje naar het hof waar zij de eerste jaren van haar leven had gewoond. Een delegatie afgevaardigden,¹¹ onder wie de weduwe Sophie von Miltiz die zij van vroeger kende, begeleidde haar.

Anna had het aan het hof in Dresden niet naar haar zin. Zij vond het vreselijk, en de verhouding met haar tante was ronduit slecht. Anna van Denemarken was een kille, koude vrouw; zij had geen enkele binding met Anna. Het meisje werd geduld en daarmee was alles gezegd. Het hof deed zijn plicht door het enige kind van de grote keurvorst Maurits van Saksen onderdak, eten, kleren en onderwijs te bieden en niet meer dan dat. Eigenlijk waren haar oom en tante slechts geïnteresseerd in haar grote bruidsschat.

Johann Friedrich II (links 1529-1595) met zijn broers Johann Wilhelm (1530-1573) en Johann Friedrich III (1538-1565) van Saksen. Schilderij van Lucas Cranach de Jongere.

¹⁰ Zie bijlage II. De Ernestijnse lijn en de Albertijnse lijn.

¹¹ Kruse, H. 1934. Afgevaardigden waren: Heinrich Bünau dem Älteren auf Droyssig, Wolf Kollern zu Steinbergk, Asmuss von Könneritz zu Lobschitz en Hans von Taubenheim.

Hertogin Anna kreeg aan het hof in Dresden een formele opvoeding. Zij had haar eigen gouvernante en bedienden en zij moest tegenover de keurvorst en zijn vrouw vriendelijk en dankbaar zijn. Emotioneel kwam de elfjarige veel te kort. Vanwege het grote leeftijdsverschil tussen Anna en de kinderen van haar oom en tante, kon Anna niet samen met hen worden opgevoed. Er was niemand aan dit hof tot wie Anna zich aangetrokken voelde, die haar begreep en kon begeleiden. Zij werd onzeker, onrustig en agressief en kon haar gevoelens alleen op een negatieve manier uiten. Iedere keer als zij dwars of ongezeglijk was, werd zij voor deze houding gestraft. Dan moest zij psalmen opzeggen en godsdienstoefeningen doen. Na de dood van haar moeder dienden Anna's erfenis en bruidsschat geregeld te worden. Op 1 januari en 26 mei 1556 kwamen keurvorst August van Saksen en landgraaf Philipp van Hessen overeen, dat zij gezamenlijk over de toekomstige huwelijkskandidaat van Anna zouden beslissen. Een voorwaarde waar Anna's de toekomstige man aan moest voldoen, was het verhogen van het aanzien van de Hessische- en Saksische hoven.

Philipp van Hessen, (1504-1567) vader van Agnes van Hessen.
Begraven in de Sint-Maartenskerk in Kassel.

Keurvorst August werd verantwoordelijk voor haar uitzet en huwelijk. Een andere bepaling was dat Anna niet voor haar vijftiende verjaardag uitgehuwelijkt mocht worden.¹² Daarnaast werd de hoogte van haar bruidsschat vastgelegd, een niet onaanzienlijke som geld. Het bedrag zou iets meer zijn dan 100.000 Taler en daarmee werd zij de rijkste hertogin in het gebied dat wij tegenwoordig kennen als Saksen in Duitsland, een gebeurtenis die in Europa bepaald niet geheim bleef.

De bruidsschat werd als volgt opgebouwd. Iedere hertogin van Saksen kreeg bij een huwelijk 10.000 Taler. Daarbij kwam voor Anna een bedrag uit het testament van haar vader van 10.000 Taler en een bedrag, groot 25.000 Taler, voortkomend uit het contract tussen Hessen en Saksen. Dit kapitaal hield de keurvorst voor haar in bewaring tot haar huwelijk. Van haar moeder Agnes erfde zij tevens de juwelen. Uit het familievermogen van haar moeder kreeg Anna de som van 30.000 Taler. Van keurvorst August kreeg zij nog eens 35.000 Taler. August was een gierig en berekenend man en wilde dit bedrag in termijnen uitbetalen.

¹² Kruse, H. 1934, pag. 12.

De lenen, de regalia,¹³ de mijnen en andere bezittingen die van Maurits waren geweest, gingen over aan de volgende keurvorst. Voogd August beschouwde deze bezittingen als afbetaling van de oorlogsschulden waarmee Maurits het land had opgezadeld.

Hij zag dit overigens ook als een soort afkoopsom, zodat het enige kind van zijn broer later geen aanspraak kon maken op verdere bezittingen in Saksen. Bovendien bepaalde hij, berekenend als hij was, dat als Anna zonder kinderen zou overlijden, het totaal van 35.000 en van 10.000 Taler naar hem terug kwam. August voegde er nog een slimme bepaling aan toe. Als Anna vóór haar echtgenoot zou overlijden, mocht die echtgenoot de 45.000 Taler behouden, maar hij diende er wel onroerend goed voor te kopen. De eventuele weduwnaar van Anna moest verder over het kapitaal 5% rente betalen. En na de dood van Anna's echtgenoot ging alles terug naar de keurvorst. Nog nooit had een hertogin van Saksen een dergelijke rijke bruidsschat meegekregen. Volgens de inventarislijst die in Weimar op 18 december 1555 was opgemaakt, ontving Anna op 15 februari 1561 de persoonlijke nalatenschap van haar moeder.

Anna's tante, Anna van Denemarken, was een fanatiek aanhangster van het orthodoxe lutherse geloof dat grote waarde aan de juiste godsdienstige gebruiken hechtte. Op een zeker moment ging ook haar man over tot de orthodoxe leer, terwijl hij daarvoor een aanhanger van Melanchthon¹⁴ was geweest. Anna van Denemarken was zeer tevreden met deze gang van zaken: zij was onverzoenlijk ten opzichte van andersdenkenden, ook toen haar dochter Elisabeth met een calvinist trouwde. Zij liet de jonge vrouw zweren om ver te blijven van de godsdienst die aan het hof van haar man beleden werd. Toen Elisabeth een doodgeboren kind ter wereld bracht, schreef haar moeder haar dat het beter was om een dood kind te hebben dan een calvinistisch kind.

Zo was de sfeer aan het hof, waar Anna moest opgroeien. Zij kreeg van haar tante geen liefde, aandacht en genegenheid. Anna moest psalmen en gezangen leren en opzeggen. Zelfs de dag na haar burgerlijk huwelijk moest Anna, net als alle andere meisjes, met opgeheven handen voor de tafel staan en bidden.

Bij haar oom August vond Anna ook al geen luisterend oor of steun. Hij eiste strikte gehoorzaamheid van haar, van zijn vrouw en van zijn eigen kinderen. Alle beslissingen liepen via hem. Hij was, zoals gezegd, gierig en berekenend, was constant bezig om zijn vermogen te vergroten en zijn territoriale bezittingen uit te breiden. Door de dood van zijn broer Maurits had hij niet alleen het keurvorstendom, maar ook de verantwoordelijkheid voor zijn nichtje Anna gekregen. August zou proberen dit ongemakkelijke en ongezeglijke nichtje, zo snel mogelijk kwijt te raken.

¹³ Koninklijke voorrechten, de uiterlijke tekenen daarvan.

¹⁴ Philipp Melanchthon, (1497-1560) In 1530 stelde hij de Confessio Augustana op. Deze bevatte 28 punten. Het werd de geloofsbelijdenis van de Lutheranen in Duitsland. Na de godsdienstvrede van Augsburg in 1555 kan er gesproken worden van één Duitse lutherse gemeenschap.